

Bartłomiej K. Krzych¹

Książd Augustyn Jakubisiak – postać niezwykła. Tłumaczenie wspomnień José-Marie Boucheta wraz z komentarzem²

Streszczenie

Polska myśl filozoficzna na emigracji z czasów dwudziestolecia międzywojennego nadal nie jest w pełni przebadana. Wielu myślicieli pozostaje zapomnianych lub z różnych względów pominiętych w prowadzonych aktualnie badaniach. Do niedawna było tak również z postacią ks. Augustyna Jakubisiaka (1884–1945), polskiego kapłana pracującego i działającego większą część życia we Francji, zwłaszcza w Paryżu, gdzie związał się na stałe z Towarzystwem Historyczno-Literackim i Biblioteką Polską. Mimo to Jakubisiak utrzymywał kontakty z polskim środowiskiem akademickim, co objawiło się zwłaszcza w głośniejszej polemice z Janem Łukasiewiczem. Studia na paryskich uczelniach pozwoliły Jakubisiakowi wejść do grona bywalców francuskiego intelektualnego salonu, do którego należeli m.in. Henri Bergson, Emmanuel Mounier czy Jacques Maritain. Jedną z osób, która poznała w ten sposób Jakubisiaka i pozostawiła poświęcone mu wspomnienia, był José-Marie Bouchet, francuski pisarz, nauczyciel, podróżnik, historyk i muzyk – człowiek renesansu. Bouchet w 1968 r. został czynnym członkiem Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu, gdzie – od śmierci Jakubisiaka – w archiwach znajduje się spuścizna pozostała po polskim myślicielu. Tekst stanowi tłumaczenie wspomnień Boucheta poświęconych Jakubisiakowi wraz ze stosownym wprowadzeniem, komentarzem i uwagami, które dopełnia materiał zdjęciowy ilustrujący m.in. słowa francuskiego intelektualisty. Bouchet dzieli swoje wspomnienia na dwie części: biogra-

¹ Lic. Bartłomiej K. Krzych, student i doktorant w Instytucie Filozofii, Wydział Socjologiczno-Historyczny, Uniwersytet Rzeszowski, al. Rejtana 16c, 35-959 Rzeszów; student na Wydziale Teologicznym sekcja w Tarnowie, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, ul. Piłsudskiego 6, 33-100 Tarnów; <https://orcid.org/0000-0003-2525-9759>, e-mail: bartlomiejkk@gmail.com

² Praca naukowa finansowana ze środków budżetowych na naukę w latach 2018–2021 jako projekt badawczy w ramach programu „Diamentowy Grant” (decyzja 0002/DIA/2018/47 z dnia 18 lipca 2018 i umowa nr 0002/DIA/2018/47 z dnia 7 września 2018 r.). Oficjalna strona internetowa projektu: www.augustyn-jakubisiak.pl

ficzną i teoretyczną. W pierwszej opisuje swoje spotkania z Jakubisiakiem oraz podaje mniej znane szczegóły z jego życia, wskazuje też na znaczenie jego działalności społecznej i wydawniczej. W drugiej zaś odwołuje się do najważniejszych koncepcji filozoficznych i teologicznych Jakubisiaka (krytyka determinizmu i indeterminizmu, koncepcja autodeterminizmu i miejsca integralnego) oraz okrasza je ustępami z pism polskiego kapłana lub jego przyjaciół. Bouchet zwraca szczególną uwagę na uznanie przez Jakubisiaka ogromnej wartości jednostki ludzkiej, co zakorzenione jest w Objawieniu chrześcijańskim. Francuz przeciwstawia myśl Jakubisiaka współczesnemu skrajnemu indywidualizmowi i relatywizmowi, porównując przy tym polskiego myśliciela do znanego niemieckiego teologa Romano Guardiniego.

Słowa kluczowe: Augustyn Jakubisiak, Biblioteka Polska w Paryżu, emigracja, filozofia polska, Towarzystwo Historyczno-Literackie w Paryżu

Często zdarza się, że ponadprzeciętne i wyjątkowe osoby potrafiące w niezwykły sposób zyskać zaufane grono przyjaciół i współpracowników (ale też wrogów!), a przy tym całkowicie oddane pewnym ideom, stają się – szybko i niesłusznie – zapomniane. Powody takich amnezji są różnorakie i najczęściej całkowicie niezależne od tych osób, a także od ludzi, którzy chcieliby pielęgnować pamięć o swoich mistrzach i przewodnikach. Do takich postaci należy niewątpliwie ks. Augustyn Jakubisiak³. Był on niezwykły w dwójnasób. Z jednej strony cechował go bowiem niustępliwy, ale życzliwy charakter, z drugiej zaś intelektualna przenikliwość. Na dowód pierwszego wystarczy wspomnieć o sporach, jakie prowadził z europejskimi myślicielami, z których być może najciekawszy obejmuje polemikę z Janem Łukasiewiczem⁴, a także o zażyłych

³ Augustyn Jakubisiak urodził się w 1884 r. w Warszawie, zmarł niespodziewanie w 1945 r. w Paryżu. Niespokojne czasy, a także odmienne priorytety intelektualne, ekonomiczne, polityczne i koniunkturalne spowodowały, że chociaż założono paryski komitet wydawniczy jego dzieł, któremu udało się zrealizować część planów publikacyjnych – popadł w niepamięć. Nie został jednak całkowicie odsunięty w mroki historii: autorzy wielu ogólnych opracowań dotyczących polskiej emigracji chrześcijańskiej oraz encyklopedii opublikowali hasła i pomniejsze prace dotyczące jego osoby i myśli. Szerzej kwestię Jakubisiaka, (braku) recepcji jego myśli oraz perspektyw badawczym nakreśliłam w publikacji: Krzych 2018.

⁴ Zob. np. Wolak 1995, gdzie czytamy: „W dyskusji z J. Łukasiewiczem na temat stosunku logistyki (logiki matematycznej) do filozofii ks. A. Jakubisiak uparcie obstawał przy tym, że logistyka jest to inna nazwa filozofii neopozytywistycznej i bezpośrednio prowadzi ona do ateizmu. Łukasiewicz z tym się nie zgadzał, wyjaśniał różnice między logistyką a filozofią, odpowiadał na zarzuty i wreszcie posłużył się argumentem z faktu, że są także księża, którzy uznają logistykę, a nawet stosują ją w teologii. To jednak również nie przekonało Jakubisiaka. Napisał on, że powodem tego jest przypadłość natury Polaków, którzy chcieliby wszystko uświęcać, nawet logistykę”. Sam Łukasiewicz tak wspomina Jakubisiaka: „Z księdzem tym, który uchodził w kołach polskich Paryża za wielkiego filozofa, miałem na pieńku, bo napadł w sposób zarówno głupi jak brzydki

relacjach, jakie potrafił nawiązywać z ludźmi⁵. O intelektualnej wielkości Jakubisiaka świadczą publikowane prace i ich zakres tematyczny⁶, naukowy zapał⁷, a także jego badawcze (i nie tylko) kontakty⁸. Jakubisiak był z pewnością osobą charyzmatyczną, interesującą, budzącą sympatię, czego dowodzą nie tylko pozostawione przez niego zbiory mów i kazań⁹, ale również – stosunkowo nieliczne – wyraziste wspomnienia osób, które go znały¹⁰. Do nich zalicza się tekst José-Marie Boucheta, którego tłumaczenie z języka francuskiego wraz ze stosownym komentarzem i uwagami przedkładałam.

Na wstępie należy przedstawić autora prezentowanego tekstu: José-Marie Bouchet to urodzony w 1927 r. w Bordeaux francuski pisarz, nauczyciel, muzyk i historyk, którego podróże i wieloletnie pobyty w Irlandii

na mnie i moją szkołę. Udobruchał się, gdy zaprosiliśmy go na obiad do «Lutecji», podlany obficie winem, ale gdy później po kilku tygodniach przeczytał w *Przeglądzie Filozoficznym* mój artykuł «Logistyka a filozofia», obraził się śmiertelnie” – Łukasiewicz 2013: 58. Najszerzej o Łukasiewiczu Jakubisiak pisał w: Jakubisiak 1936.

⁵ Zob. np. Micińska-Kenarowa 2003: 241–248.

⁶ By wspomnieć tylko o – zdaniem José-Marie Boucheta – najważniejszych, wydanych w Paryżu: *Essai sur les limites de l'espace. et du temps (Esej o granicach przestrzeni i czasu)* (1927), *La pensée et le libre arbitre (Myśl i wolna wola)* (1936) oraz *Nowe Przymierze. Z zagadnień etyki* (1948, pośmiertnie). Należy zaznaczyć, że pierwsze dwie nigdy nie zostały wydane po polsku, mimo że tłumaczenie pierwszej, autorstwa Zygmunta Jakimiaka, było gotowe do druku (obecnie znajduje się w zbiorach Biblioteki Polskiej w Paryżu), ostatnia zaś miała ukazać się po francusku, do czego również nie doszło (maszynopis tłumaczenia na francuski również znajduje się w Bibliotece Polskiej w Paryżu). Plany badawcze projektu grantowego „Myśl filozoficzno-teologiczna ks. Augustyna Jakubisiaka (1884–1945)” zakładają publikację w języku polskim przynajmniej fragmentów dwóch pierwszych dzieł.

⁷ Sam José-Marie Bouchet w tłumaczonych wspomnieniach podaje, że w dwa lata po przybyciu do Paryża napisał i obronił doktorat na Sorbonie (po francusku), a także studiował nauki ścisłe (chemię, fizykę, matematykę, interesował się również biologią, zwłaszcza kwestią ewolucji, nie bez wpływu Henriego Bergsona, autora *Ewolucji twórczej*, którego wykładów słuchał).

⁸ Oprócz wspomnianych już Łukasiewicza i Bergsona należy przywołać m.in. Mikołaja Bierdajewa, Wincentego Lutosławskiego czy Stanisława Pigionia. Ten pierwszy podarował Jakubisiakowi dwie ikony, zaś polskim profesorem Jakubisiak wręczył egzemplarze swych książek z imiennymi dedykacjami (zob. aneks).

⁹ By wspomnieć tylko o zbiorach *O wolność synów Bożych. Rozważania na tle Ewangelji* (1936) i *Wytrwać by zwyciężyć. Zbiór odczytów i przemówień 1940–1945* (1946).

¹⁰ „Książd Jakubisiak, człowiek wielkiej tuszy, nie urodziwy, już wówczas starszy miał obyczaj człowieka świeckiego, bowiem uwielbiał dary Boże w postaci jedzenia i picia, korzystając z nich obficie. Zapewne to, że był tak szczerzy w swoich słabościach, jednało mu sympatię i nawet zaufanie” – Zawieyski 1971: 59.

dii Północnej i Austrii zaowocowały kilkoma powieściami¹¹. Działał również w stolicy Francji, gdzie w 1968 r. został aktywnym członkiem Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu, przy którym do dziś funkcjonuje Biblioteka Polska. Tam też, jeszcze jako młodzieniec, poznał ks. Augustyna Jakubisiaka, który zmarł, gdy Bouchet miał 18 lat. W niespełna pół wieku później na łamach kontrewolucyjnego i tradycyjalistycznego periodyku „Cahiers de Chiré” – będącego jednym z organów *Diffusion de la pensée française* (dziś znanego powszechnie jako *Editions de Chiré*), powstałego w 1966 r. z inicjatywy Jeana Auguya¹² – opublikował krótki tekst-wspomnienie o polskim kapłanie i emigrancie. Wydaje się on ważny z punktu widzenia historycznego, ponieważ stanowi, jak się wydaje, jedyne obszerne wspomnienie o Jakubisiaku, którego autorem nie jest Polak.

Uwagi metodologiczne: przypisy w nawiasie „[]” pochodzą od autora oryginału i są rozwinięte na końcu tłumaczenia. Wszystkie przypisy dolne zawierają uzupełnienia pochodzące od autora tłumaczenia i jako takie stanowią kontynuację przypisów do komentarza wprowadzającego. By ułatwić lekturę tekstu, zrezygnowałem z oznaczania niewielkich i nielicznych dodatków pochodzących od tłumacza, które miały na celu uzupełnienie i upłynnienie wypowiedzi. Ponadto w miejscach, w których nie było konieczne trzymanie się znaczenia dosłownego, pozwoliłem sobie, również mając na celu kwestie czytelnicze, na mniejszy rygor translatorski.

* * *

¹¹ Pełen biogram wraz z listą publikacji (w tym nigdy niewydanych) znajduje się w: „Cahiers de Chiré” 1993, nr 8, s. 38–39. Nieco zmieniona wersja wraz ze szczegółowym opisem publikacji jest dostępna online: <http://www.soreze.com/archives/bouchet.htm> (dostęp: 9.10.2018), a także na stronie wydawcy cytowanego periodyku, online: <http://www.chire.fr/A-211919-jose-marie-bouchet-1927.aspx> (dostęp: 9.11.2018).

¹² Francuski dziennikarz, polityk i wydawca urodzony w 1942 r. w Oiron we Francji.

José-Marie Bouchet

***Najbardziej niezwykły człowiek jakiego spotkałem:
Augustyn Jakubisiak¹³***

Poruszony zarazem potrzebą odprężenia się, jak i pragnieniem poświęcenia kilku chwil na rozmyślanie w miejscu pełnym silnych wspomnień, które oznaczyły nieusuwalną pieczęcią moją młodość i kształt mojej myśli, 23 listopada wybrałem się na spacer wzdłuż Sekwany, począwszy od mostu Aleksandra III aż do Wyspy Świętego Ludwika. Z przyjemnością oddychałem złotym powietrzem tego pięknego jesienno-wieczoru. Gdy minąłem katedrę Notre-Dame i przeszedłem przez ogród biskupi, zatrzymałem się na tarasie kawiarni Wyspy Świętego Ludwika, kontemplując niebo o prawie nierealnym błękitcie, o który zmierzch spierał się jeszcze z nocą. Wysoko nad mostem św. Genowefy pojawiła się właśnie Gwiazda Pasterska, coraz bardziej jaśniejąc z każdą chwilą. Nad tym mostem, który niegdyś tak często przemierzałem, by znaleźć się w Bibliotece Polskiej przy 6 quai d'Orléans. Przez wiele dekad była ona schronieniem dla ogniska kultury wysokiej, którą reprezentowała plejada wyjątkowo błyskotliwych umysłów w tak różnych dziedzinach jak biologia, historia, literatura i filozofia: Miła Fischer, Czesław Chowaniec, Wanda Borkowska, Joséphine Parzewska¹⁴ i, *primus inter pares*, Augustyn Jakubisiak.

Moja myśl zatrzymała się zwłaszcza przy tym ostatnim, ponieważ dzień ten był rocznicą jego śmierci. Myśl pełna żalu, a nawet rozdzierających wyrzutów sumienia dotyczących tego, że nie byłem w stanie skutecznie przekazać w moim otoczeniu jego wspaniałego dzieła, ukrytego pod korcem przez tych, to prawda, którzy powinni wziąć sobie do serca

¹³ Źródło: J.-M. Bouchet, *L'homme le plus extraordinaire que j'ai rencontré : Augustin Jakubisiak*, „Cahiers de Chiré” 1993, nr 8, s. 31–37. Dziękuję wydawcy czasopisma za życzliwą zgodę na przetłumaczenie i publikację tego tekstu, zgodnie z wiadomością mailową z 3 października 2018 r. (Merci à l'éditeur du revue pour aimable permission de traduire et de publier ce texte selon le message électronique du 3 octobre 2018).

¹⁴ Emilia Fiszerówna (1885–1949) zajmowała się filozofią i naukami ścisłymi, od 1944 r. pracowała nad wydaniem dzieł Jakubisiaka; Czesław Chowaniec (1899–1968) historyk i bibliotekarz, członek Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie; Wanda Borkowska (1906–1982) spoczywa na polskim cmentarzu w Montmorency (wspólny grób m.in. z Czesławem Chowańcem); Józefa Parzewska (1904–1987) wiele lat pracowała w Bibliotece Polskiej w Paryżu, później została nazaretanką w Rzymie.

sprawę jego upowszechnienia. Wszakże prezentowało się ono jako bezcenny skarb, w którym młode pokolenia z pewnością mogłyby odnaleźć inspirujące fundamenty dla odważnej i trwałej odnowy filozofii oraz myśli chrześcijańskich. Kiedy redakcja „Cahiers de Chiré” zaproponowała mi miejsce na ich cennej trybunie, po uważnym namyśle doszedłem do wniosku, że Opatrzność ofiarowała mi nieoczekiwaną sposobność rozpoczęcia utajonej misji, której niezamierzone odraczenie ciążyło mojej duszy długie lata.

W pierwszej kolejności poświęcę dwa słowa osobowości tego nieprzeciętnego myśliciela, któremu tylko nagła i przedwczesna śmierć – miał dopiero 61 lat – przeszkodziła wejść w progi Akademii Nauk Moralnych i Politycznych¹⁵, gdzie szykowano się go przyjąć. Jakubisiak urodził się 28 maja 1884 r. w Warszawie. Jego rodzice byli chrześcijanami i gorliwymi katolikami, którzy wydali na świat jeszcze pięcioro dzieci, w tym Ludwika, pierworodnego syna, który został przełożonym domu sióstr św. Wincentego à Paulo. Od najmłodszych lat Augustyn zwracał uwagę swoim niezwykle talentem muzycznym i pięknym głosem. Stanowczo odmawiał jednak pójścia do szkoły. Korzystał ze wszystkich okazji, by móc wymknąć się nad brzegi Wisły i dołączyć tam do bandy urwisów, której szybko stał się przywódcą. Zbyt niezdarny, by wyuczyć się fachu, pozostawał w domu. Pewnego dnia jego matka miała matczyzny pomysł, to znaczy pomysł genialny: ponieważ syn nie chce uczyć się w słabej szkole, to niech idzie do dobrej szkoły!¹⁶ Tak też w wieku dwunastu lat wstąpił do liceum, gdzie zaczął ciężko pracować.

Pewnego dnia Augustyn znalazł jedno z opracowań historii filozofii, które zaczął studiować. Kiedy dotarł do wykładu pojęcia czasu i przestrzeni, stał się szczególnie uważny, gdy zaś uświadomił sobie pojęcie nieskończoności, przeżycie stało się tak silne, że zemdlął. Rodzina, przerażona, myślała, że ma do czynienia z załamaniem nerwowym. Był to jednak po prostu wyraźny sygnał jego powołania filozoficznego. Miał wtedy czternaście lat.

Gdy ukończył liceum, wstąpił do seminarium w Warszawie, gdzie został wyświęcony na kapłana w wieku 22 lat. Był dobrym kaznodzieją i spowiednikiem, niemniej pragnął kontynuować studia filozoficzne, w miarę możliwości za granicą. Władze były jednakże temu przeciwnie. Tymczasem Opatrzność, której drogi są nieprzeniknione, czuwała. Kró-

¹⁵ Académie des sciences morales et politiques (ASMP) – jedna z pięciu akademii Instytutu Francji (Institut de France), najważniejszej i najpoważniejszej francuskiej instytucji naukowo-kulturalnej. Przyznała ona pracy Jakubisiaka pt. *Essai sur les limites de l'espace et du temps* (Paryż 1927) wyróżnienie.

¹⁶ Dosłownie jest mowa o szkołach łatwej (*facile*) i trudnej (*difficile*).

lestwo Polskie okupowali wtedy Rosjanie, zaś młodemu kapłanowi za to, że ochrzcił dziecko z prawosławnej rodziny w katolickim kościele, groziło więzienie, a nawet deportacja. Jakubisiak uciekł, używając nielegalnego paszportu, i w 1910 znalazł się w Paryżu.

Już w dwa lata po zapisaniu się do Instytutu Katolickiego i na Sorbonę zredagował swoją tezę doktorską o metafizycznych podstawach moralności u Augusta Cieszkowskiego, filozofa epoki romantycznej. Przedstawił też na Sorbonie rozprawę naukową na temat wpływu Hegla na filozofię polską. Coraz bardziej pociągały go jednak problemy poznania, istnienia, przestrzeni i czasu. By móc należycie je podjąć, rozpoczął studia uzupełniające z chemii, fizyki i matematyki.

W 1915 r. rząd francuski powierzył mu funkcję kapelana polskich więźniów we Francji, w tym obywateli niemieckich i austriackich (Polska była jeszcze wtedy podzielona między Rosję, Prusy i Austrię). Gdy wrócił do Polski z armią generała Hallera, został mianowany kapelanem Francuskiej Misji Wojskowej w Warszawie. Publikuje tam w języku polskim *Podstawy krytycyzmu*, ale pracuje już nad swoim głównym dziełem, które zostanie wydane dwanaście lat później: *Essai sur les limites de l'espace et du temps*. W 1936 r. ukaze się jego drugie fundamentalne dzieło: *La pensée et le libre arbitre*, a w 1947 *Vers la causalité individuelle* (zbiór dziesięciu konferencji wygłoszonych na Sorbonie w 1937).

W 1939 r. naucza filozofii na polskim uniwersytecie w Paryżu i przygotowuje czasopismo filozoficzne „La pensée antitotalitaire”, którego pierwszy zeszyt został zniszczony przez drukarza w momencie, gdy do Paryża wkroczyli Niemcy. Tego samego roku potajemnie opuszcza okupowany obszar i udaje się do Tuluzy, potem do Grenoble, gdzie przez trzy lata pełni funkcję kapelana przy recepcji Polskiego Czerwonego Krzyża, po czym na kolejny rok znajduje schronienie w Biviers, zastępując chorego proboszcza. Po wyzwoleniu powraca do Paryża i na nowo podejmuje swoje studia filozoficzne oraz posługę kapłańską. Przyjmuje wiele osób, pracuje niestrudzenie, przemęcza się. Píše swoje ostatnie wielkie dzieło: *La Nouvelle Alliance*, które kończy wnikliwy komentarz do *Pater*. Umiera niespodziewanie 23 listopada 1945 w me-trze, po tym jak wyczerpał wszystkie swe siły w posłudze kapłańskiej oraz działalności myśliciela i moralisty.

* * *

Po tej krótkiej biografii spada teraz na mnie niełatwe zadanie wier-nego naszkicowania dzieła filozoficznego Augustyna Jakubisiaka, które-go oryginalność opiera się w zasadzie na konkretnej interpretacji źródła

pierwszych zasad rozumu. W pierwszej kolejności Jakubisiak wykaże, w krytycznej analizie tych zasad, że wyłącznie byt konkretny może stanowić ich logiczną podstawę. By móc osiągnąć taki rezultat, byt abstrakcyjny, uniwersalny, musi zostać zhipostazowany, to znaczy utożsamiony z konkretnymi rzeczami. Tak też pierwsze zasady zastosowane do tego, co realne¹⁷, ujawniają jego stałą i nieciągłą strukturę. Stąd fundamentalny postulat Jakubisiaka: „to co realne, głęboko logiczne w sobie samym, ujawnia naszemu umysłowi swoje podstawowe cechy, z których ten czyni zawartość pierwszych zasad”. Pozostaje więc rozważyć, czy ten epistemologiczny postulat jest potwierdzony przez dane doświadczenia zmysłowego.

Na pierwszy rzut oka wydaje się, że tak nie jest. Wszystko jednak się zmienia, jeśli przyjmiemy, że pozór zmiany ciągłości rzeczy wynika z ograniczonej zdolności naszych zmysłów i słabości naszej uwagi, dając nam złudzenie ciągłości i zmiany tego, co realne. Inteligencja, dzięki bezpośredniemu kontaktowi z bytem konkretnym, zapewnia nam adekwatne i integralne poznanie rzeczy, uzupełnia więc ujmowanie bytu przez nasze zmysły, które daje nam ich poznanie empiryczne [1]. Wymaga to jednak stałości i niezmienności w nim samym bytu, który jest objęty pierwszymi zasadami. Jak stwierdza Jakubisiak: „Mówiąc krótko, abyśmy mogli pogodzić istnienie z pierwszymi zasadami, musi ono być rozumiane nie jako sukcesywne, dziejące się według następstwa kolejnych swoich stanów, ale jako jednoczesne, to znaczy jako posiadające od razu pełnię tego, co musi mieć, czyli jako realizujące równocześnie wszystkie swoje utajone potencjalności¹⁸”.

Wyczuwamy już metafizyczne i moralne znaczenie tego stwierdzenia. Bezwzględnie zakłada ono nadzwyczajną intuicję metafizyczną, którą Jakubisiak wyraża w swojej słynnej koncepcji *miejsca integralnego*. Streszcza ją następująco: „byt materialny, bez przywłaszczenia sobie kawałka przestrzeni, nie może realizować swoich utajonych potencjalno-

¹⁷ Bouchet używa każdorazowo słowa *le réel*, a więc rzeczownika, który dosłownie tłumaczy się jako „realny”, „prawdziwy” lub „rzeczywisty”. W tłumaczeniu konsekwentnie oddają *le réel* jako „to, co realne” ze względu na ogólność takiego sformułowania (obejmuje ono znaczenia prawdziwości i rzeczywistości) oraz nieco odmienne reguły syntaktyczne polszczyzny.

¹⁸ Przez potencjalności oddają słowo *la virtualité*, które oznacza nie tyle coś sztucznego lub wymyślanego, ile właśnie potencjalności w sensie, o jakim mówi Jakubisiak, tj. jako elementy w pewien sposób zawarte w danym bycie, ale z jakichś powodów (jeszcze) nieureczywistnione. Inne znaczenie francuskiego *la virtualité* odnosi się bezpośrednio do możliwości teoretycznych, w pojęciu tym są więc zawarte potencjalności zarówno egzystencjalne, jak i pojęciowe.

ści. Jego spełnienie¹⁹ jest więc jednoczesne, nie zaś sukcesywne. Każde konkretne istnienie, przez sam fakt, że jako całość jest realizowane w czasie, jest umieszczone w przestrzeni... Skoro integralne spełnienie bytu, które nasze zmysły mogą stwierdzać wyłącznie jako sukcesywne w czasie, swoją treść znajduje właśnie w granicach przestrzennych, to granice te mieszają się z granicami czasu i wskazują kres, w którym istnienie ukazujące się nam jako sukcesywne staje się w rzeczywistości jednoczesne”.

Problem wolności Jakubisiak podejmuje dogłębnie również w drugim ze swoich fundamentalnych dzieł: *La pensée et le libre arbitre*. Odrzucając zarówno determinizm, pokonany przez swą niezgodność z mechaniką kwantową, jak i indeterminizm, naruszający jedno z najbardziej podstawowych wymagań rozumu – zasadę przyczynowości, stwierdza on, że tylko *autodeterminizm* „jest zdalny uczynić zadość zarazem wymaganiom nauki eksperymentalnej oraz potrzebom rozumu, bowiem tylko autodeterminizm, za pomocą zasady przyczynowości w sensie indywidualistycznym, może wyjaśnić to co realne i nieciągłe²⁰”. Przyczynowość taka odnosi się nie tylko do fenomenów świata wewnątrzatomowego, ale zachodzi również w świecie fenomenów świadomości, nie wyłączając mechanizmu myśli. Jakubisiak pisze: „Jeśli analizowalibyśmy główne funkcje intelektualne, począwszy od najbardziej elementarnych, aż do najwyższych, zobaczylibyśmy, że nasz umysł nie zajmuje się tylko rozpoznawaniem i jednoczeniem problemów, ale również ich *rozróżnianiem*²¹. Zobaczylibyśmy nawet, jak ta funkcja rozróżniania, która implikuje akt wyboru wolnej woli, odgrywa dominującą rolę w poznaniu”. Polski filozof nie zatrzymuje się na tym. Stwierdza ów przejaw indywidualnej wolnej woli na polu woli i jej funkcji pomocniczych: skłonności, instynktów, przyzwyczajzeń, namiętności. Dla Jakubisiaka psychologiczne badanie tych funkcji pokazuje, że wszystkie są zależne od tego, co nazywa *wolą intymną*²² indywiduum²³, chceniem, które w każdym z nas

¹⁹ Jakubisiak używa tu słowa *l'épanouissement*, które oznacza również rozwój obejmujący całość tego, co podlega procesowi spełnienia.

²⁰ „To co realne i nieciągłe” – *le réel discontinu*.

²¹ *Discerner* można tłumaczyć również jako: odróżniać, rozpoznać, dostrzegać, jednak jego synonimy jasno wskazują na działanie porównujące: *distinguer* i *différencier*.

²² Lub też „intymne chcenie”, francuskie *Le vouloir intime*. *Intime* oznacza również coś wewnętrznego, a niewątpliwie za najbardziej wewnętrzny przejaw bytu konkretnego, jakim jest człowiek, należy uznać jego wolę (chcenie). Pomijam w tym miejscu spór semantyczny, który dotyczy znaczeń woli, chcenia i pragnienia.

²³ *Individu*, częściej tłumaczone jako „jednostka” lub nawet „osobnik”. W tym miejscu każdorazowo francuskie *l'individu* oddają jako indywiduum, które w języku polskim, w odróżnieniu od jednostki, wskazuje na podmiotowe, a więc osobowe ujęcie bytu ludzkiego.

stanowi centralną władzę określającą nasze myśli, nasze uczucia, nasze skłonności, słowem całe nasze życie.

Poprzez pojęcie *woli intymnej* Jakubisiak porusza kluczowy problem relacji indywiduum ludzkiego do społeczeństwa, śmiało umieszczając w sercu tej kwestii wolną wolę, którą uważa za najcenniejszy dar człowieka. Ponownie ideę tę podejmuje i precyzuje w swoim ostatnim zasadniczym dziele, *La Nouvelle Alliance*²⁴, którego główna myśl jest następująca: „Odstępstwom i nadużyciom wolnej woli, często błędnie określanym mianem indywidualizmu, nie będzie końca, nie poddają się one również sankcjom karnym ani wszelkiego rodzaju ograniczeniom. Tylko dobra wola indywiduów jest w stanie przeciwstawić się i położyć kres występkom powodowanym przez złą wolę. Ci, którzy podejmą to zadanie, nie będą szukać inspiracji i wskazań w pismach moralistów i socjologów, ale w Ewangelii. Tylko ona głosi nieporównywalną wartość i niezastąpioną rolę jakiegokolwiek indywiduum ludzkiego” [2].

Tak też myśl filozoficzna Augustyna Jakubisiaka dochodzi do serca Objawienia Chrześcijańskiego. On sam zresztą precyzuje: „myśl ta wynika bezpośrednio z katolickiego dogmatu, jest więc daleka od roszczeń takiego autorytetu, jaki posiadał Arystoteles”. Cóż w końcu w tym dziwnego? Ktokolwiek dobrze znał tego człowieka, wie, jak bardzo był prześląknięty tekstami Starego i Nowego Testamentu, w których bardzo często znajdował źródło dla swojej inspiracji i których obszernie fragmenty wnikliwie i z przekonaniem interpretował – co jednocześnie rozpałało serca i oświecało umysły. Poniższe słowa, służące za podsumowanie prezentacji jego dzieła, świadczą o jego zażyłości z Pismem Świętym:

„Widziana przez pryzmat Objawienia, wielkość indywiduum, jakkolwiek by nie było ono pokorne i nieznane, jest ogromna, bowiem nosi w sobie odbicie tego, kto je stworzył. Odbicie w pełni oryginalne, bowiem Bóg Objawienia nie jest Stworzycielem bytu kolektywnego, jednego uniwersalnego człowieka, a nawet wielu ludzi postrzeganych według tego samego rodzaju wspólnego. Jest on Stworzycielem wszystkich indywiduów, ponieważ stworzył serce każdego z nich (Ps. XXXII, 15)²⁵,

²⁴ *Nowe Przymierze. Z zagadnień etyki* (1948). Po śmierci Jakubisiaka staraniem komitetu wydawniczego jego dzieł działającego przy Towarzystwie Historyczno-Literackim i Bibliotece Polskiej w Paryżu przygotowano francuski przekład, który jednak nie ukazał się drukiem. Maszynopis francuski, wielokrotnie poprawiany, praktycznie gotowy do druku, choć nieco różniący się od wydania polskiego, znajduje się w archiwum Biblioteki Polskiej w Paryżu.

²⁵ On, który ukształtował każdemu z nich serce / On, który zważa na wszystkie ich czyny (Ps 33, 15), cyt. za: *Biblia Tysiąclecia* [online]. Różnica w numeracji psalmów wynika z odwołania się do różnych psalterzy, odpowiednio greckiego i hebrajskiego.

w ten sposób, że każdy przedstawia unikalny i jedyny w swoim rodzaju aspekt nieskończonej zróżnicowanej Mądrości Bożej (Ef III, 10)²⁶ ... I podobnie jak początek i natura każdego człowieka mają tak wielką wartość w doktrynie Objawienia, tak wielkie i wzniosłe jest powołanie indywidualne. Indywiduum, dalekie od skazania na zagładę i zniknięcia w pewnej całości, nawet jeśli nazywa się ją boskim pleromem (filozofia gnostycka)²⁷, jest wezwane do trwania w swym bycie, nie tracąc nic z tego, co w sposób właściwy je konstytuuje tak z punktu widzenia psychicznego, jak i fizycznego. Taki jest w rzeczywistości sens chrześcijańskich dogmatów mówiących o nieśmiertelności duszy i Zmartwychwstaniu ciała”.

Tekst ten z jednej strony jest wynikiem potężnej i ustrukturyzowanej myśli, z drugiej strony, jak sądzę, daje nową perspektywę – właściwą, by uśmierzyć trwogę niezliczonych dusz. W naszej epoce, jak w żadnej innej, są one kuszone, by uciekać się do uwodzicielskich, ale iluzorycznych doktryn oferowanych przez sekty. To prawda, że dusze te są często zniechęcone przez dyskurs kościołów chrześcijańskich, które unikając podjęcia kwestii rzeczy ostatecznych człowieka i nierzadko ograniczając się do, co prawda, uzasadnionych twierdzeń doktrynalnych, za bardzo zaniedbują indywidua z krwi i kości, do których się zwracają. Daleko jest od intelektu do tego, co odczuwalne²⁸! Jedną z zasług Jakubisiaka jest właśnie pogodzenie tych dwóch obszarów w ramach spójnego systemu filozoficznego, który bierze pod uwagę ogół tego, co realne. Ileż bogactwa do odkrycia w tym dziele! Ileż do odkrycia owocnych idei, które dawałyby duszom pewność, że ten świat nie ogranicza się do empiryzmu, że istnienie nie rozplywa się w idei, ale wręcz przeciwnie, że korzenie Historii są umocowane w wiecznym absolucie! Jedno z takich przybliżeń przychodzi mi na myśl – bogate i tchnące życiem, o które ubiegają się dusze spragnione prawd bezcielesnych. Mowa o ustępie z innego wielkiego myśliciela katolickiego, Romano Guardiniego [3], pochodzącym z jego dzieła *Dante, wizjoner wieczności*. Wydaje mi się, że idealnie pasuje on jako zakończenie tych rozważań: „To co skończone²⁹ jest realne, ponieważ zostało stworzone przez Boga w pełnej wolności.

Jakubisiak odwoływał się do Wulgaty, gdzie słowa te brzmią: „Qui finxit sigillatim corda eorum; qui intelligit omnia opera eorum”.

²⁶ „Przez to teraz wieloraka w przejawach mądrość Boga poprzez Kościół stanie się jawna Zwierzchnościom i Władzom na wyżynach niebieskich”, cyt. za: *Biblia Tysiąclecia* [online]. Jakubisiak odwoływał się do Wulgaty, gdzie słowa te brzmią: „Ut innotescat principatibus et potestatibus in caelestibus per Ecclesiam, multififormis sapientia Dei”.

²⁷ W filozofii gnostyckiej pojęcie to oznacza, w szerokim, ale absolutnym znaczeniu, boską pełnię.

²⁸ *Sensible* – dosłownie „zmysłowe”.

²⁹ Analogicznie jak *le réel*, przekładam *le fini* jako „to, co skończone”.

Stworzenie to miało miejsce w wieczności, w ten sposób, że – używając języka św. Jana – wszystkie rzeczy posiadają swój archetyp i swoje dopełnienie w Logosie. Ze względu na tę rację to co skończone jako to co skończone otrzymuje znaczenie poświadczone przez samego Boga – znaczenie, które odnajduje swój najwyższy wyraz w tym, że może on, poprzez Wciele- nie, we własnym życiu przyjąć skończoność tego, co stworzył”.

[1] Brakuje mi miejsca, by przedstawić teorię poznania Jakubisiaka, która, w przeciwieństwie do tej Szkolnej³⁰, przyznaje intelektowi władzę bezpośredniego uchwytowania konkretnego.

[2] J. Parzeńska³¹.

[3] Wobec którego pewne smutne umysły wnoszą podejrzenie kompletnie niezrozumiałe. Cóż jednak przeczytali oni z jego olbrzymiego dzieła?...

Aneks

Widok na tył paryskiej katedry Notre-Dame z okolicy siedziby Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu (bulwar nabrzeżny d'Orléan).

Źródło: archiwum prywatne.

View on the rear of the Notre Dame Cathedral from the area of the offices of the Polish Historical and Literary Society in Paris (d'Orléan riverbank boulevard)

³⁰ Poprzez Szkołę Bouchet rozumie i ma na myśli (neo)tomizm. Nie wchodząc w szczególności tomistycznej teorii poznania, odwołam się tylko do słynnego fragmentu *De Veritate* św. Tomasza z Akwinu, gdzie czytamy: „Nihil est in intellectu quod non sit prius in sensu” (q. 2, a. 3, art. 19). Cyt. za: <http://www.corpusthomicum.org> (dostęp: 9.10.2018).

³¹ Józefa Parzeńska, zob. przyp. 14.

Widok na tablice pamiątkowe (historia Biblioteki Polskiej w Paryżu oraz zasługi) w atrium siedziby Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu (Quai d’Orléans 6). Źródło: wikimedia.org (online: <https://bit.ly/2OFEMjM>, dostęp: 9.11.2018), autor: Mbzt (pseudonim), licencja: Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International license.

View of the memorial plaque (to the history of the Polish Library and the meritorious) in the atrium in the offices of the Polish Historical and Literary Society in Paris (Quai d’Orléans 6).

Pierwsza tablica zasłużonych dla Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu (po lewej stronie atrium, patrz od wejścia do siedziby instytucji). Źródło: archiwum prywatne

The first honours board for the Polish Historical and Literary Society and Polish Library in Paris (on the left-hand side of the atrium looking from the entrance).

Druga tablica zasłużonych dla Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu (po prawej stronie atrium patrząc od wejścia do siedziby instytucji).

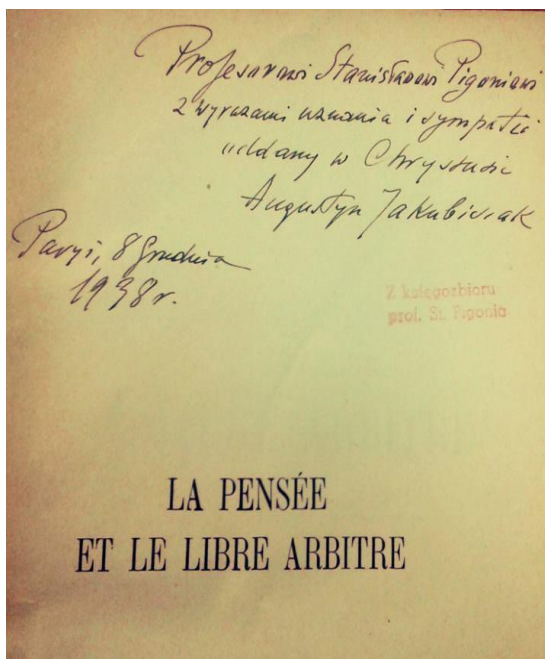
W drugiej kolumnie na czwartym miejscu od końca: x. Augustyn Jakubisiak.
Źródło: archiwum prywatne.

The second honours board for the Polish Historical and Literary Society and Polish Library in Paris (on the right-hand side of the atrium looking from the entrance). In fourth position from the bottom in the second column: x. Augustyn Jakubisiak.

Herb Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu umieszczony na drzwiach wejściowych do siedziby instytucji. Źródło: archiwum prywatne.

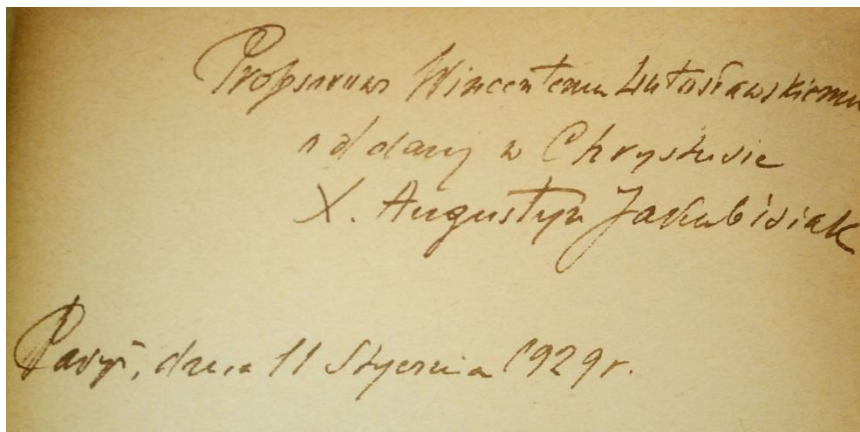
The coat of arms of the Polish Historical and Literary Society and Polish Library in Paris, placed on the entrance door.

Fragment strony tytułowej książki *La pensée et le libre arbitre* (Paris 1936) ks. Augustyna Jakubisiaka wraz z dedykacją autora dla profesora Stanisława Pigionia. Egzemplarz znajduje się w zbiorach Pigionianum w Bibliotece Uniwersytetu Rzeszowskiego (sygnatura: Pig. 203056). Źródło: archiwum prywatne.

A fragment of the title page of the book *La pensée et le libre arbitre* (Paris 1936) Father Augustyn Jakubisiak, along with a dedication from the author for professor Stanislaw Pigionia. The copy can be found in the Pigionia Collection in the Library of the University of Rzeszow (catalogue number: Pig. 203056).

Dedykacja Augustyna Jakubisiaka dla Wincentego Lutosławskiego na stronie przedtytułowej książki *Essai sur les limites de l'espace et du temps* (Paris 1927). Egzemplarz znajduje się w prywatnej bibliotece autora tekstu. Źródło: archiwum prywatne.

Dedication made by Augustyn Jakubisiak for Wincenty Lutoslawski at the initial page of the book entitled *Essai sur les limites de l'espace et du temps* (Paris 1927).

Literatura

Biblia Tysiąclecia, biblia.deon.pl

Bouchet J.-M., 1993, *L'homme le plus extraordinaire que j'ai rencontré: Augustin Jakubisiak*, „Cahiers de Chiré”, nr 8, s. 31–37.

Jakubisiak A., 1927, *Essai sur les limites de l'espace et du temps*, Alcan, Paris.

Jakubisiak A., 1936, *La pensée et le libre arbitre*, Vrin, Paris.

Jakubisiak A., 1936, *Od zakresu do treści*, Biblioteka Drogi, t. 7, Wydawnictwo Droga, Warszawa.

Jakubisiak A., 1936, *O wolność synów Bożych. Rozważania na tle Ewangelji*, Towarzystwo Kultury Katolickiej, Łódź.

Jakubisiak A., 1946, *Wytrwać, by zwyciężyć. Zbiór odczytów i przemówień 1940–1945*, b.d.w., Paryż.

Jakubisiak A., 1948, *Nowe Przymierze. Z zagadnień etyki*, Komitet Wydawniczy Dzieł Księdza Augustyna Jakubisiaka, Paryż.

Krzych B.K., 2018, *Książd Augustyn Jakubisiak – słowo o zapomnianym polskim myślicielu i badaniach nad jego spuścizną*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” nr 1, s. 113–125.

Łukasiewicz J., 2013, *Pamiętnik*, wydali J. Jadacki, P. Surma, Wydawnictwo Semper, Warszawa.

Micińska-Kenarowa H., 2003, *Długi wdzięczności*, Biblioteka „Więzi”, Warszawa.

Tomasz z Akwinu, *De Veritate*, corpusthomicum.org

Wolak Z., 1995, *Sztuka prowadzenia sporów* (recenzja: A. Schopenhauer, *Erystyka, czyli sztuka prowadzenia sporów*, Oficyna Wydawnicza Alma-Press, Warszawa 1993, s. 128), „Zagadnienia Filozoficzne w Nauce” nr XVII, s. 117–118.

Zawieyski J., 1971, *Droga katechumena*, Znak, Warszawa.

Father Augustyn Jakubisiak – a remarkable figure.

Translation of the memoirs of José-Marie Boucheta with commentary

Abstract

Polish philosophical thought in exile from the interwar period is still not fully researched. Many thinkers remain forgotten or, for various reasons, ignored in current research. Until recently, this was certainly the case of Father Augustyn Jakubisiak (1884–1945), a Polish priest who worked for the greater part of his life in France, specifically in Paris, where he was permanently associated with the Historical and Literary Society and the Polish Library. Nevertheless, Jakubisiak maintained contacts with the Polish academic community, which was particularly evident in his loud polemic with Jan Łukasiewicz. Studies at Paris universities allowed Jakubisiak to join the bunch of regulars of the French intellectual salon, which included Henri Bergson, Emmanuel Mounier and Jacques Maritain. One of the people who met Jakubisiak in this way and left memories devoted to him was José-Marie Bouchet, a French writer, teacher, traveller, historian and musician – a man of the Renaissance. In 1968 Bouchet was elected an active member of the Historical and Literary Society in Paris, where, since Jakubisiak's death, the archives contain the legacy of the Polish thinker. The text is a translation of Bouchet's memoirs dedicated to Jakubisiak, together with an introduction, commentary and remarks, which

are supplemented by photographic material illustrating, among other things, the words of the French intellectual. Bouchet divides his memories into two parts: biographical and theoretical. In the first part he describes his meetings with Jakubisiak and gives lesser known details of his life, as well as the importance of his social and publishing activities. In the second, he refers to Jakubisiak's most significant philosophical and theological concepts (criticism of determinism and indeterminism, the concept of self-determination and an integral place) and makes reference to them with citations from the writings of the Polish priest or his friends. Bouchet pays particular attention to Jakubisiak's recognition of the great value of the human being, which is rooted in the Christian Revelation. The Frenchman opposes Jakubisiak's thought to contemporary extreme individualism and relativism, comparing the Polish thinker to a well-known German theologian, Romano Guardini.

Key words: Augustyn Jakubisiak, Polish Library in Paris, emigration, Polish philosophy, Polish Historical and Literary Society in Paris